

Hil akabatuz

Matxineriaren aurka Francoren diktaduraren hondarraldiko politikagintza

Daniel Escribano

*Soziologian doktoregaia, itzultzailea eta
euskara-irakurlea Konstantzako Unibertsitatean*

Orain eskatzen digute errelato bat. Errelato hori noiz hasten da? Joseba Sarrionandiak esaten du «literatura izango da, izatekotan, errealitate mugagabe honi hasiera eta bukaera bat jarriko diona». Baina Patxi Lópezek esaten duenean errelato batekin egin behar dela, noiz hasten da errelato hori? Nik ez dakit. Eta noiz bukatuko da?

Patxi Zubizarreta
(Euskalerria Irratian elkarrizketa, 2012-06-05)

Historiagintza literatur azpigenero bilakatzeko zorian, eta, Euskal Herrian, gatazka politikoaren inguruko 'kontakizunaren' auzia hitzetik hortzera ibilita, une ezin aproposagoan agertu da Pau Casanellas ikerkideak eta lagunak 2011ko ekainean defendatu zuen tesian oinarritutako liburua (Casanellas, 2014, 2011). Talde matxinoen aurka Francoren diktadurak bere azkeneko krisialdian jarraitutako politika du ikergai Casanellasek, 1968ko abuztuan Gipuzkoan ezarritako salbuespen-egoera abiapuntu hartuta, urriaren 15eko amnistiari buruzko 46/1977 Legean xedatutakoari men eginez askatu zuten azken etakidearen kaleratze-data helmuga duela. Beraz, ez dago esan beharrik Casanellasen obrak Euskal Herria duela

agertoki nagusia. Beharbada ez da eginkizunik osasuntsuena izango tesi horren ernaltze-prozesuari hain hurbiletik jarraitu dionak, eta bertan adierazten diren interpretazioekin adostasun-maila horren handia duenak hizpide dugun obraz idaztea. Nolanahi ere, lagunari ohiko gorazarretik harago, liburuan agertzen diren interpretazioetatik zeintzuk arantzatsu suerta daitezkeen ohartarazten saiatuko naiz, baita, nire ustez, zeintzuek garapen handiagoa beharko luketen nabarmentzen ere.

Erregimenaren azken krisialdia: gaiaren egoera

Hasteko, esan dezadan azken urteotan frankismoaren hondarraldia jorratu duen historiagintzaren aurrerapenak jaso dituela egileak. Interpretazio-arloan, honako hau dugu berrietasunik garrantzitsuena: gizarte-mobilizazioak frankismoaren krisiaren eragile nagusia izan zirela, eta Franco hil ostean diktadura betikotzea eragotzi zutela. Hau da, antifrankismoak erregimena bota ezin izan bazuen ere, monarkiaren bigarren gobernua eta monarkia bera oposizioaren zenbait jarrera, hein batean, eurenganatzera behartu zituen. Casanellasen lanaren meritu hori are aipagarriagoa da kontuan hartzen badugu haren ikergaia, berez, ez direla gizarte-mugimenduak. Izan ere, aipatu aurrerapenak gizarte-mugimenduen –eta, batez ere, langile-mugimenduaren– ikertzaileen eskutik etorri dira. Horrenbestez, Casanellasek bere lana testuinguru historiografiko handiago batean txertatzeko egin duen ahalegina are eskertzekoagoa da, azken boladan, Euskal Herriko gizarte-mugimenduak eta, bereziki, ezker abertzaleko erakundeak hizpide izan dituen EAEko historiagintza akademiko jakin bat nolako txokokeria analitiko aritu den ikusita.

Interpretazioaren arlotik harago, frankismoaren azkeneko krisialdia ikertzeko erabili izan dituzten kontzeptuei erreparatu die Casanellasek, baita zer inplikazio epistemologiko-politiko dituzten ere, *trantsizio* sasikontzeptutik hasita. Xavier Domènechen (2004: 57-59) kritika aintzat hartuta, kontzeptu teleologiko hori baztertu egin du, ondokoa onartezintzat jota:

garai bat historikoki definitzea aurretik zegoena eta ondoren etorri zena ardatz bakartzat hartuta, garai bakoitzaren berezko ezaugarriei muzin eginik. Horrekin batera, gainera, ‘trantsizio’ horren periodizazioaren arazoa badago, eta hor agertzen da nabarmen zer inplikazio politiko dituen sasi-kontzeptuak. Casanellasek ohartarazi bezala:

Hasta hace relativamente pocos años, la historiografía había tendido a cerrar la periodización de la época franquista con la muerte de Franco, en noviembre de 1975. Esa elección convivía con la delimitación de una etapa posterior, que convino en llamarse ‘transición’, cuya duración abarcaba hasta la consolidación de las instituciones parlamentarias, dependiendo esa fecha del criterio del autor, pero usualmente situada entre principios y mediados de los años ochenta. El período del *franquismo sin Franco* (noviembre de 1975 – junio de 1977) y el correspondiente a las primeras legislaturas de la democracia parlamentaria quedaban de esa manera subsumidos en una misma unidad temporal, a la que habitualmente se presumía una continuidad en cuanto a los fines democratizadores de la elite política, sin que se prestara demasiada atención ni al contenido de los proyectos políticos de quienes gobernaron el país en un y otro período ni a su rápida transformación a remolque de la movilización (11. or.).

Hau da, *trantsizio* kontzeptuak balioko luke, Xavier Domènechek ohartarazi bezala, frankismoaren legediaren arabera monarkiak hautatu zituen bi gobernuak demokrazia parlamentarioa ekarri zuten gobernutzat aurkezteko, eta, beraz, nolako izaera juridiko-politikoa zuten ezkutatzeko. Hori dela-eta, *Francoren gabeko frankismo garaiko* gobernu deritze Casanellasek; azken batean, Adolfo Suárez buru zuen monarkiaren bigarren gobernuak mobilizazio antifrankistek hartaratu ekin baitzion aldaketa politikoari.

Kontzeptuen arloan bertan, aipatu beharreko beste meritu bat da Casanellasek *terrorismo* sasikontzeptua ere baztertu duela. Tamalez, baina, zergatik baztertu duen tesian agertu zuen azalpen argigarria ez du liburuan jaso. Tesian, termino hori 1793tik 1794ra bitartean Frantziako aginpide iraultzailea izendatzeko sortu zutela azaldu zigun (Casanellas, 2011:

20-21), eta XX. mendean zabaldu zen gaur egun ezagutzen dugun esanahi teratologikoa duela. ‘Terrorismoan’ arditu ustez akademikoek hitz horrekin zer esan nahi duten jakiteko, akademiatik kanpo aurki dezakegu definiziorik argiena,

Estatuak, egiten dutena egiten dutela, inoiz ez dira ‘terrorista’ izango, kontzeptuaren definizioak berak *ex ante* baztertzen dituelako

AEBetako Estatu Departamentuarena, hain zuzen ere: «politically motivated violence perpetrated against noncombatant targets by *subnational groups or clandestine agents*, usually intended to influence an audience» (aipatua *in* Tilly, 2003: 233; azpimarra nirea da)¹. Hau da, estatuak, egiten dutena egiten dutela, inoiz ez dira ‘terrorista’ izango, kontzeptuaren definizioak berak *ex ante* baztertzen dituelako.

Bistan da, ordea, horrek ez duela kontzeptu zientifikoekin inolako zerikusirik, egiazko kontzeptuek egitate edo jokatolde orokorrak zedarritzen dituztelako, subjektua zeinahi izanik ere. Gogoera orokor horiei zera gehitzen zien Casanellas bere tesian (Casanellas, 2011: 22):

Todavía más problemática aparece, si cabe, la utilización del término *terrorismo* referido al período que aquí nos ocupa, el de crisis del franquismo. Su uso, habitual en las monografías sobre ETA, significa de hecho la asunción del lenguaje propio del régimen, que llegó a forzar no solamente su retórica, sino también su ordenamiento legal hasta el extremo de equiparar la violencia política a todas las demás formas de oposición.

Horrez gain, erregimen frankistaren izaerari buruz, eztabaida historiografiko klasikoari ere heldu dio Casanellas, eta erregimen faxistatzat jotzen duten historialariek lerratu da. Ildo horretatik, frankismoa faxismo gehienekin batera erori ez zen neurrian, munta historiko handiko ondorioa atera du:

Esta fue la gran ‘anomalía’ española, la de la segunda posguerra mundial: el mantenimiento de un régimen cuyos orígenes tuvie-

ron al fascismo como inspiración y cuya etapa final bebió de las propuestas de la extrema derecha europea (Casanelas, 2014: 15).

Hori dela eta,

... [p]or su condición de fascismo ‘superviviente’ a la Segunda Guerra Mundial, el régimen franquista constituye un objeto de estudio privilegiado para trazar la evolución del *fascismo después de los fascismos*: después de la época que lo vio nacer como ideología, crecer como movimiento y ejercer el poder.

Un objeto de estudio prácticamente único para entender cómo el fascismo mudó de forma para tratar de adaptarse a un nuevo contexto que le era adverso (18. or.).

Errepresioa areagotzea, ahulezia politikoaren adierazle

Halako lan akademikoan normala denez, analisi juridikoak liburuko orrialde asko betetzen ditu, akaso, egilearen interpretazio historiko-politikoak lausotuz. Lehenengo kapitulu- luan, 1960ko hamarkadan errepresio politikoa jurisdikzio militarretik jurisdikzio zibilera eskualdatzeko prozesuaren atzerabuelta du aztergai. Langileek euren lantegietan zein ka- leetan egin zituzten mobilizazioak zein hamarkadaren amaie- ran talde matxino berriek taxututako lehenengo ekintzak izan ziren inboluzio horren aitzakia. Jakina denez, bi eragile horiek berebiziko garrantzia izan zuten Euskal Herrian². Goi Estatu Nagusiaren zifren arabera, 254 lagun zigortu zituzten gerra-kontseilu bidezko epaiketetan 1967an, 258, 1968an, 400, 1969an, eta 403, 1970ean (69. or., 56. oin-oharra). Hala ere, errepresio-gogortze horrek ustekabeko ondorioak ekarri zizkion erregimenari. Izan ere,

... si bien las penas impuestas suponían un coste significativo a la movilización –y, por lo tanto, un desincentivo a tomar parte en ella–, los juicios dieron al antifranquismo una tribuna desde la que expresarse abiertamente contra el régimen y permitieron, precisamente por eso, la extensión del disenso entre sectores de la población anteriormente no politizados (42. or.).

Alde horretatik, ezin argiagoa da zer efektu izan zuen erre-gimenerako 1970eko abenduan 31/69 auzian prozedura su-marismoaren bidez 16 etakideri egindako epaiketak. Ezarritako heriotza-zigorak direla-eta, ondokoa adierazi zuen Manuel Díez Alegría Goi Estatu Nagusiko arduradunak, Erresumako Kontseiluan, José María de Areilzaren arabera:

No puede haber ejecuciones. Con una sola que hubiera habría que declarar el estado de guerra en el País Vasco y sacar el Ejército a la calle y eso sería gravísimo. Tampoco lo permiten las circunstancias exteriores; algunos países romperían con España y nos crearía una situación muy difícil (88. or.).

Horrez gain, erregimenak bere arerio politikoak zapaltzeko jurisdikzio militarra etengabe erabiltzea armadaren beraren ondoeza sortzen hasi zen, batik bat gerra-kontseiluen aurkako protestak hazi ahala (106., 107., 149., 235. or.). Baina, batez ere, Casanellasek ondorioztatu bezala,

... no obstante los fusilamientos, las torturas, las depuraciones y las confiscaciones de la posguerra, el régimen debía retomar de nuevo la misma senda de la que se había alejado tímidamente durante los años sesenta para mejorar su imagen ante Europa y ante la propia población española.

La 'vuelta atrás' que se estaba materializando denotaba que el franquismo había entrado en crisis (47. or.).

Eta krisi hori nabarmentzen zuten elite politiko frankistaren zatiketek, Casanellasen interpretazioaren arabera, kanpo-ko presio horrekin zuten zerikusi handiena, erroan agintari frankistek izan zezaketen funtsezko alde politikoekin baino gehiago (51. or.).

Hurrengo kapituluek zera dute hizpide: nolako estrategiak planteatu ziren erregimenaren baitan kanpotik zetorkion presioari aurre egiteko. Orduan agertu ziren 'subertsioaren' aurkako politikagintzan inteligentzia-zerbitzuak parte hartzen hasteko lehendabiziko proposamenak. Alde horretatik, aipamen berezia merezi du *Udaberri Plana* izenburupean 1969ko abenduaren 31n SECED Dokumentaziorako

Zerbitzu Zentralak izenpetu zuen txostenak. Iruzkin gehi-garririk behar ez dutelakoan, hona zenbait pasarte. Euskal matxineriaren aurka, zera egiteko gomendatzen zuten:

Estudiar acciones limitadas en la zona del país vecino, si la importancia del objetivo o de la repercusión de la acción así lo aconsejase (60. or.).

Actuación de los medios propios de propaganda 'negra' (utilizando la forma de difusión comunista, de la ETA y otros núcleos subversivos), encaminada a sembrar la confusión y división *entre los focos subversivos*. Por ejemplo, difusión de la propaganda comunista anti-racial y contraria a las organizaciones vascas (61. or.).

Estudiar las posibles formas de *incrementar la emigración* de trabajadores a las provincias vascas y despertar en estos grupos conciencia propia mediante la creación de asociaciones (controladas) que acentúen las diferentes notas regionales (61. or.).

Ildo beretik, Euskal Herrian bertan ere, ondokoa proposatzen zuten: «Fomentar la personalidad diferencial de cada provincia dificultando la creación de un frente vasco unido» (61. or.). Euskararen inguruan ere pentsatzen zuten SECEDe-koek, eta euskalkiak indartzeko gomendatzen zuten, «dificultando la maniobra de unificación artificial del idioma que se desarrolla actualmente» (66. or.). Antzeko proposamenak plazaratuko zituen 1975eko irailean Gipuzkoako Movimientok, gobernuari helarazitako hiru txostenetan. Dokumentu horietan, Euskal Herrirako estrategia politiko moduko bat proposatzen zioten gobernuari. Besteak beste, zera aholkatzen zuten: «reagrupar y movilizar a las familias tradicionalistas que aún quedan», baita ondokoa ere:

Euskararen inguruan
ere pentsatzen zuten
SECEDekoek, eta
euskalkiak indartzeko
gomendatzen zuten,
«dificultando la
maniobra de unificación
artificial del idioma»

El llamado 'nacionalismo', a pesar de sus errores históricos, es una fuerza moderada y hoy ya diferenciada de la organización

marxista ETA, que habría que intentar de algún modo recuperar para el futuro de España.

Aipu hori tesitik hartu dut (Casanellas, 2011: 285). Nonbait, txostengile falangistak ez zuen euskal abertzaletasuna egiazko nazionalismotzat jotzen (tamalez, liburuan –Casanellas, 2014: 206– galdu egin da ñabardura hori, eta Casanellasek zehar estiloan aipatu du abertzaletasuna, *al nacionalismo* esanez). Gaur egun, EAEko historiagintzaren sektore batek kontzeptu hori gaitz guztien errudun bihurtu duenean, aski esanguratsua begitantzen zait datu hori. Dena den, Gipuzkoako Movimientoren jeltkidezaletasun erlatibo horrek ez zekarren euskal kulturaren erakundeekiko nahiz euskal nortasunaren funtsezko osagaiekiko inolako begirunerik –bestalde, hori ez da ustekabe handirik, luzaroan EAJren zuzendaritzak berak ere euskararen batasun linguistikoaren aurka egin zuela gogoratzen badugu (Zuazo, 2006: 98, 103-104; Alvarez Enparantza *Txillardegi*, 1995: 160)–. Izan ere, erakunde eta garai bereko beste txosten batean, ondokoa zioten ikastolei buruz:

... si bien habían resuelto «el problema de escolarización de miles de niños», lo habían hecho «[...] con aversión o ignorancia hacia los valores de España como Patria común y Nación, creando así un ambiente o clima propicios para sembrar en los alumnos, cuando van creciendo, mentalidades marxistas y separatistas. ¡Buen caldo de cultivo del que extraer más tarde los activistas del terrorismo!» (Casanellas, 2014: 206).

Beraz, ezin esan gaur egungo libelogleak oso berritzaileak direnik. Eta hirugarren txostenean, kultur arloan zentratuan, Gipuzkoako burokrazia falangistak Euskaltzaindia ofizialki ez onartzeko gomendatzen zuen, eta euskara batuaren kontra agertzen zen (207. or.).

Errepresioa, legetik harago ere

Ipar Euskal Herrian zeuden iheslari politikoei dagokienez, haien aurkako errepresioarekin Frantziako gobernuak nolako konplizitatea erakutsi zuen nabarmentzea da Casanellasen

beste ekarpen garrantzitsu bat. Besteak beste, Ipar Euskal Herritik urruneko lekuetan konfinatu zituen hainbat iheslari 1960ko hamarkadatik; Aberri Eguna kalean ospatzea debekatu zuen 1971n eta 1972an; eta Enbata elkarte diseinatu zuen 1974ko urtarrilean (143. or.). Horrez gain, 1972tik OFPRA Errefuxiatuak eta Aberrigabeak Babesteko Frantziako Bulegoak salatu zuen Frantziako polizia Espainiakoarekin elkarlanean aritzen zela Ipar Euskal Herrian (144.-145. or.). Konplizitate hori are nabarmenago egingo zen 1975eko ekainetik aurrera, Espainiako talde parapolizialak Iparraldean zeuden euskal iheslarien aurkako ekintza armatuak egiten hasi zirenean. Casanellasen zenbaketen arabera, 1975. eta 1976. urteetan 40 bat atentatu egin zituzten talde horiek Ipar Euskal Herrian (237. or.). Espainiako Erresumako mugen baitan estatuak ETaren aurka zeraman borrokari dago-kionez, taktika aldatu zuela nabarmendu du Casanellasek, 1970eko abenduko gerra-kontseiluek sortutako protestak direla-eta, etakideen kontrako makroepaiketa militarrik egin ordez, zuzenean, tiroz hiltzea hobetsi zuela iradokiz. Horren erakusle litzateke soilik 1972an Guardia Zibilak lau etakide hiltzea (131.-132. or.). Taktika ‘berri’ horren adierazlerik ikusgarriena Eustakio Mendizabal *Txikia* Fronte Militarreko arduradunaren hilketa izan zen, 1973ko apirilaren 19an, Algortako (Bizkaia) tren-geltokian.

Errepresioa lege

Bestalde, Casanellasek ohartarazi bezala, ‘terrorismoaz’ erregimenak zerabilen kontzeptua borroka armatutik askoz haratago zihoan, eta jardun matxinoa goraka zihoan urteetan erabili egin zuen ekintza ez bortitzak ere ‘terroristatzat’ jotzeko. Izan ere, Zigor Kodearen erreformatzeko azaroaren 15eko 44/1971 Legeak eraikinak zein elizak okupatzea edota kaleak ixtea «terrorismo txikiagotzat» jo zuen (263. artikulua testu berrian) (111. or.). Batez ere 1973tik, aurrerapen handiak zituzten eginak bai talde matxinoek baita

langile-mugimenduak ere; horren lekuko ditugu, hurrenez hurren, abenduaren 20an Luis Carrero Blancoren aurka ETA (V.a)k egindako atentatua, eta 1974ko abenduan Euskal Herrian egindako greba orokorrak. Ezinbestean, errepresioaren gogortzea ekarri zuen horrek guztiak, hasieran (1975eko apirilaren 25ean) Gipuzkoan eta Bizkaian hiru hilabetez salbuespen-egoera ezarrita; gero, 'terrorismoa' saihesteko abuztuaren 26ko 10/1975 Lege Dekretua onetsita; eta ondoko egunetan hainbat ekintzaileri gerra-kontseilua eginik, eta irailaren 27an heriotza-zigorra jaso zuten 11 auzipetuetatik bost fusilatuta. Salbuespen-egoerari dagokionez, polizia zazpi lagun hil zituen tiroz aldi horretan, eta Amnesty International erakundeak 2.000 bat atxiloketa egiaztatu zituen Gipuzkoan eta Bizkaian (barne-oposizioaren gutxieneko zifra 4.000 izan zen) (187. or.). Hala ere, horrek ez zuen talde matxinoen jarduna desagerrarazi, eta erregimenak beste koska bat egin zuen bere errepresio-tresnerian 10/1975 Lege Dekretuaren bidez. Talde matxinoei zein legez kanpoko erakundeei aplika zekiekeen Lege Dekretua, eta haien kideen aurkako zigorrak gogortu egiten zituen. Horrez gain, bi urtez uzten zituen bertan behera gehienezko atxiloaldiari buruzko nahiz bizilekuaren bortxaezintasunerako bermeak, eta Dekretuan bertan aurreikusitako zigorrei kritika egitea ere zigortzen zen (201., 203. or.). Aski argigarria da Lege Dekretua indarrean sartu eta biharamunean gobernuak lau astekari bahitzeko agintzea (205. or.). Hori dela-eta, Casanellasek nabarmendu bezala,

... [l]o que debía ser uno de los principales cambios del mandato de Arias, la relajación de los márgenes por los que discurría la información periodística, terminaba con un retorno a la tradicional cerrazón cultural de la dictadura, en una marcha atrás que incluso suscitó la crítica de algunos de los medios que habían acompañado en su camino al régimen prácticamente desde los inicios (206. or.).

Gerra-kontseiluei eta fusilatzei dagokienez, Casanellasek nabarmendu du nolako jarraipen zabala jaso zuten haien

kontrako mobilizazioek Euskal Herrian, baina zera gehitu beharko genuke: lan-arloan ez zela apenas lanuzterik izan Euskal Herriatik kanpo. Horrek egileak erantzuteke uzten duen galderara garamatza:

zergatik 1970ean mobilizazioek eragotzi zuten ezarritako heriotza-zigorak gauzatzea, eta 1975ean, ez. PCE Espainiako Alderdi Komunista Espainiako esparruko oposizioaren baitan nagusia zen erakundearen estrategia arakatzera eraman beharko gintuzke horrek³. Eta, hipotesi moduan, bederen, esan genezake ordurako, ahal zuen neurrian, grebak geldiaraztea zela haren jarrera nagusia, burgesiari erakusteko ez zela haren asmoa *statu quo* sozioekonomikoa kolokan jartzea, greba mugaga-been dinamikaren bidez.

Zergatik 1970ean mobilizazioek eragotzi zuten ezarritako heriotza-zigorak gauzatzea, eta 1975ean, ez?

Jarrera hori ikusia zen ordurako Bartzelonan, Salvador Puig Antich kide autonomoa hil zutenean, 1974ko martxoaren 2an, PSUCek (Katalunian PCEk zuen erreferentzia politikoak) eta hark kontrolatutako Assemblea de Catalunya lan-arloko mobilizaziorik antolatu gabe. Eta Euskal Herrian bertan aski ezaguna zen PCEren jarrera hori, 1974ko abenduaren 11ko greba orokorra dela-eta, haren kontrolpean aritzen zen CONE Euskadiko Langile Batzorde Nazionala deialditik aldentzea lekuko⁴. Are nabarmenagoa izango zen joera hori 1977ko maiatzean (PCE legeztatu berritan), amnistiaren alde Euskal Herrian egindako ekintza-kanpainaren aurka poliziaren errepresio latza salatzeko milaka langilek Madrilen eta Bartzelonan lanuzteak egin zituztenean, PCEko, PSUCeko eta CCOOko buruzagiek mobilizatzearen kontra emandako aginduei muzin eginik.

Nolanahi ere, 1975eko irailean egin zituzten mobilizazioek fusilatze guztiak ekidin ezin izan bazituzten ere, funtsezkoak izan ziren etortzear zeuden gerra-kontseiluak geldiarazteko.

Nolanahi ere, 1975eko irailean egin zituzten mobilizazioek fusilatze guztiak ekidin ezin izan bazituzten ere, funtsezkoak izan ziren etortzear zeuden gerra-kontseiluak geldiarazteko.

Errepresioa eta erregimenaren aliatu tradizionalen jarrera

Eskasa bada ere, oso egokia da irailaren 27ko fusilatzeen inguruan Vicente Enrique y Tarancón CEE Espainiako Gotzainen Biltzarreko presidenteak nolako jarrera izan zuen aipatzea. Casanellasek azaltzen digunez,

... [y]a antes de los fusilamientos, el cardenal remitió una nota a la Santa Sede en la que dejaba traslucir algunos reparos a la petición pública de clemencia realizada por el papa –el propio Tarancón había aconsejado una gestión diplomática sin publicidad alguna–, mientras que la posterior condena de Pablo VI le pareció un apoyo a la [«Espainiaren aurkako»] «conjura internacional» (223. or., 139. oin-oharra).

Jarrera hori, funtsean, CEEk biolentzia politikoaren inguruan zuen iritziaren isla baino ez zen, eta, bidenabar, erregimenetik Elizak aurreko urteetan hasitako urruntzea noraino heltzen zen neurtzeko baliagarria da oso. 1975eko irailaren 18an, gerra-kontseiluetan hamar heriotza-zigor ezarriak zeudenean, eta Ministroen Kontseiluak, artean, haien inguruko erabakirik hartua ez zuenean, ohar bat adostu zuen aho batez Espainiako Gotzainen Biltzarreko Batzorde Iraunkorrek, non, besteak beste, ondokoa adierazten baitzuten:

Condenamos de modo especial todo terrorismo empleado como arma política, cualquiera que sea la forma que adopte, aunque reivindique derechos que se estimen justos y aun cuando no hubiere víctimas humanas. Siempre hay, al menos, una víctima: el pueblo, que se ve privado del bien que más estima: la paz en la justicia y el amor. Los actos terroristas llevan siempre consigo el doble mal del temor que crean en los ciudadanos y de la privación de algunas libertades a que obliga su represión.

En circunstancias en que la paz pública es amenazada y más si se vierte sangre inocente, la autoridad tiene el deber de defender eficazmente el bien público de la sociedad, y los ciudadanos el de apoyar toda acción legítima de los gobernantes⁵.

Ez dago esan beharrik pozarren hartu zuela gobernuak ohar hori. Presidentziako barne-oharrean, honela baloratzen zuten CEEren agiria: «ningún documento episcopal había

sido tan expresivo al reiterar con argumentos explícitos, sin reservas y por tres veces, la condena moral del terrorismo», eta «por vez primera también su tono es el propio de una jerarquía que tiene independencia de juicio pero no confunde ni suplanta su esfera de acción» (aipatua *in* Tusell eta Queipo de Llano, 2003: 177).

Ez da hain harrigarria suertatzen, aldiz, AEBek hartutako jarrera. Jean Sauvagnargues Kanpoko Aferetarako Frantziako ministroaren arabera, irailaren 30ean Henry Kissinger AEBetako estatu-idazkariarekin izandako elkarrizketan, «il ne voyait aucune base» Espainiako gobernu frankistari kritika egiteko fusilatzeengatik. Kissingerren esanetan, «[l]’Espagne, sans doute, avait fait une erreur en faisant juger les terroristes par une cour martiale et aurait pu montrer plus de magnanimité, mais c’était une affaire intérieure et les terroristes avaient tué des policiers» (esker ona adierazi nahi diot Casanellasi telegrama horren testu osoa helarazteagatik; liburuan 223. or., 141. oin-oharrean, aipatu du).

Monarkiaren gobernuen kontrainsurgentziarako politika

Azken kapituluak ‘Franco gabeko frankismoaren’ gobernuen kontrainsurgentzia-politika du aztergai, eta arlo horretan ere jarraitutasuna izan zen nagusi. Hasteko, alde batetik, estatuburu berria Francok izendatutakoa zelako, eta Franco hil aurretik ere aritua zelako eginkizun horretan, behin-behinean bazen ere. Bestetik, monarkiaren lehenengo gobernuko presidentea Francoren azken presidentea zelako (Carlos Arias Navarro). Horrez gain, aski esanguratsua da Víctor Castro Sanmartín monarkiaren lehen gobernuak Segurtasunerako Zuzendaritza Nagusirako izendatu zuen arduraduna militarra izatea, eta Emilio Rodríguez Román bigarren gobernuak jarri zuena nondik eta Gipuzkoako Gobernu Zibiletik etortzea (246. or.).

1977ko urtarrila arte ez zituen gobernuak ‘terrorismo’-auziak jurisdikzio militarren eskumenetik apartatu, Ordena

Publikorako Auzitegia ordezkatzeko urtarrilaren 4ko 2/1977 Errege Lege Dekretuaren bidez sortutako Auzitegi Nazionalaren esku utziz (3/1977 Errege Lege Dekretua, urtarrilaren 4koa, «terrorismo-auzietako jurisdikzio-eskumenari buruzkoa»). Hala ere, Casanellasek ohartarazi bezala, «en el origen mismo del tribunal yacía la necesidad de poner fin a la negativa de los tribunales militares a hacerse cargo de las causas políticas que les eran atribuidas» (259. or.). Bestalde, armadaren zein polizia-indarren aurkako erasoak gerra-kontseiluen bidez epaitzea aurreikusten zuen 3/1977 Errege Lege Dekretuak berak. Hori dela-eta, jurisdikzio militarren bidez epaitutako auzi politikoei eutsi egin zieten, eta 124 herritar zigortu zituzten halako epaiketetan 1977an, eta 148, 1978an (257., 259. or.). Salbuespen-neurriei dagokienez, urtarrilaren 28ko 4/1977 Errege Lege Dekretuak hilabetez utzi zituen bertan behera atxiloaldiari buruzko eta bizilekuaren bortxaezintasunerako bermeak, 'terrorismo'-ekintzekin lotutako susma-

'Terrorismoaz' erregimenak zuen kontzeptua ekintza bortizetik harago zihoan. Salbuespen egoera selektiboko aldi horretan 2.745 herritar atxilotu zituzten «zio politiko-sozialengatik»

garrientzat. Hala, Juan Manuel Olarieta abokatuak salatu bezala, gobernuak salbuespen-egoera orokorra ezarri beharrean, salbuespen-egoera selektiboari helden zion (263. or.). Baina, ikusi dugunez, 'terrorismoaz' erregimenak zuen kontzeptua ekintza bortizetik askoz harago zihoan. Horrela, salbuespen egoera selektiboko aldi horretan 2.745 herritar atxilotu zituzten «zio politiko-sozialengatik», Gobernazio Ministerioaren beraren datuen

arabera. Urtarriletik ekainaren 15a (hauteskundeen eguna) bitartean atxilotutako kopurua 4.733 izan zen, hau da, 30 bat eguneko. Zifra horiek, Casanellasek ohartarazi bezala, 1969ko edota 1970-1971ko salbuespen-egoeren datuak (735, 12 bat eguneko, eta 2.066, 11 bat eguneko, hurrenez hurren) baino

nabarmen handiagoak dira (264. or.). Beraz, datu horiek eskuan hartuta, 1936ko otsailetik alderdien bidez egindako lehendabiziko hauteskundeak –non Senatuko hainbat kargu Espainiako erregeak zuzenean izendatu zituen– zer askatasun-giroan egin zituzten ikus dezakegu. Eta argi ez bazegoen bezala, hona zer agindu zien gobernadore zibilei Barne Politikarako zuzendari nagusiak, hauteskunde-kanpaina dela-eta:

Especial interés a efectos de la inmediata denuncia tendrán todos aquellos impresos [...] que contengan informaciones contrarias a la unidad de España, las que menoscaben la institución monárquica o que de cualquier forma atenten al prestigio de las Fuerzas Armadas (265. or.).

Horrez gain, azkenean, gobernuak hauteskundeen aurretik PCE legeztatu bazuen ere –heine batean, gobernuaren barne-dokumentazioan irakur daitekeenez, CCOO-k mobilizaziorako zuen gaitasunaren beldurrez (287. or., 147. oin-oharra)–, ez zuen gauza bera egin talde errepublikazaleekin ezta ezker erradikaleko alderdiekin ere, eta izena aldatuta joan behar izan zuten bozetara (267. or.). Akaso liburuaren hedadura murrizteko beharrak eraginik, baina omisio larria da KAS Koordinadora Abertzale Sozialistako alderdien kasua ez aipatzea. Izan ere, 1977ko irailaren amaieran, Barne Ministerioak atzera bota zituen elkarte politikoaren erregistroan izena emateko EIA Euskal Iraultzarako Alderdiak, HASI Herriko Alderdi Sozialista Iraultzaileak eta LAIA Langileen Alderdi Iraultzaile Abertzaleak aurkeztutako eskaerak, haien estatutuetan aldarrikatutako helburuak Espainiaren «batasunaren aurkakoak» zirela argudiatuta⁶. Handik egun gutxira Espainiako Kongresuko gehiengo parlamentarioak amnistiarako legea adostuko zuela kontuan hartzen badugu, are larriagoa suertatzen da erabaki hori, azken batean adierazten zuelako gobernuak artean espetxean zeuden euskal preso politikoak askatuko bazituen ere, haien kausaren zilegitasuna eta haien adierazpide politikoak ez zituela legez onartuko.

Testuinguru horretan, saihestezina egiten da geure buruari galdetzea 46/1977 Legeak benetan balio zezakeen gatazka

armatua gainditzeko. Are gehiago, erreparatzen badugu euskal preso politiko guztien kaleratze-prozesu hori ondokoaren ondorioa izan zela: urtetan Euskal Herriko kaleetan zein lantegietan mobilizazio jarraitu eta erraldoiarena, zeinak gobernu amore ematera behartu zuen. *A contrario sensu*, ohar-tarazi behar dugu, Legea gorabehera, beste erakunde politiko batzuetako 48 bat preso ez zituztela askatuko (esanguratsua da horietako bat bera ere euskalduna ez izatea) (276. or). Zera erakusten du horrek: gobernuak mobilizazioen tamainak hartaratu zuenean baino ez zuela karrikatze osoa eman.

Preso politikoak kaleratzeko gobernuak zuen borondatearen edo ahalbidearen inguruan, datu oso esanguratsu bat jarri digu eskura Casanellasek, Espainiako gobernuak amnistia ematea lortzeko 1977ko lehen sei hilekoan Angeluko (Lapurdi) Chiberta hotolean euskal abertzaletasunaren eragile nagusiek egindako ekimenari dagokiona. Azken urteotan horri buruz idatzi duten historialariek isildu badute ere, maiatzaren 10ean euskal ordezkariak Espainiako presidentearekin izan zuten elkarrizketaren emaitza azaltzeko hilaren 12an egindako bilerari buruz izenpetu gabe idatzitako aktatik zera jaso du Casanellasek: ETAm ETA militarreko ordezkariak jakinarazi zuela gobernuak euskal preso politiko guztiak kaleratzeko aukera aurkeztua ziela, «a cambio de una tregua de tres o cuatro meses» (270. or.). Funtsezko datua da hori, Espainiako presidentek euskal ordezkariari adierazi zien argudioa –ezin zuela eman osoko kaleratzerik hauteskunderen aurretik, eskuin muturraren zein armadaren erreakzioaren beldurrez– hankaz gora jartzen duelako. Hain da horrela ezen Suárezekiko elkarrizketan euskal ordezkari aritu zen Jose Luis Elkoro Bergarako (Gipuzkoa) alkateak, aho bete hortz, ondokoa esan baitzuen (Casanellasek ez du jaso, anekdotikoa delakoan): «después de oír a ETA (M) que hace un mes el Gobierno estaba dispuesto a sacar a los presos y ahora no, quedo desencajado y ello me hace pensar que en Madrid hubo verdadero teatro»⁷. Ángel Ugarte ETAm-erikoko elkarrizketetan gobernuaren ordezkari aritu zenak berretsi

egin du, Casanellasek nabarmendu bezala (288. or., 155. or.), hilaren 12an Chibertako bileran ETAm-ko ordezkariak emandako datua.

Horregatik guztiagatik zera adieraziko zuen José María Benegas PSOEko diputatu eta Euskal Kontseilu Orokorreko Barne kontseilariak, 1978ko urriaren 17an Madrilen eskainitako hitzaldian: Espainiako gobernuak Euskal Herrian aplikatutako politika «no ha podido ser más desafortunada», zera argudiatuta:

... cada reivindicación vasca ha tenido que ser arrancada, con lo que se ha primado permanentemente las vías de movilizaciones de masas e incluso de la violencia, en detrimento de los cauces institucionales, negociadores o parlamentarios (277. or.).

ETAren eta KASen barne-auziak

Ikerketaren aztergaia matxineriaren aurka erregimenak aplikatutako politikagintza bada ere, ahalegin handia egin du Casanellasek talde matxinoen ideologiak, estrategiak zein nondik norakoak sakonki ulertzeko, historiagintza akademikoa ere kutsatzen duten ohiko aurreiritzietatik eta libeloetatik aldentuta. Horretarako ETAren zein ezker abertzalearen dokumentazio ugari kontsultatu du Casanellasek, orain arte gutxi eta, kasuren batean, modu oso partzalean erabili dena. Horrek ez du esan nahi, ordea, beti gatozenik bat Casanellasen analisiarekin. Esate baterako, 1974ko irailaren 13an Madrilgo Correo kaleko Rolando kafetegiaren aurka ETAko Fronte Militarrak egin zuen atentatua erakundearen estrategiaren «punto de difícil retorno» (121. or.) eta «peldaño definitivo» («después del cual sería difícil volver atrás») (157. or.) izan balitz bezala aurkeztu digu; baina, egiatan, atentatu

Ahalegin handia egin du Casanellasek talde matxinoen ideologiak, estrategiak zein nondik norakoak sakonki ulertzeko

hori ez da ETaren ekintzen adierazgarri, are gutxiago hamar-kada horretan. Berez, José Sainz Ikerketa Sozialerako Brigadako arduradunaren beraren aieruaren arabera, atentatu hori egiteko erabakia ez zuen erakundeak hartu, haren talde batek baizik⁸. Geroago, Jose Luis Etxegarai erakundeko ekintzaileak berretsi egin du hipotesi hori, atentatua Fronte Militarrak erakundearen buruzagitzak jakin gabe egin zuela adierazita (aipatua *in* Fernández Soldevilla, 2010: 73; datua Etxegaraik berak elkarrizketan egile horri emandakoa da). Aski esanguratsua da erakundeak inoiz ez hartu izana bere gain, ezta Fronte Militarrak ere, erakunde nagusitik bereizi ostean.

Bestalde, KASeko alderdiek ekainaren 15eko hauteskundeetan harira izan zituzten tirabiren inguruan ikuspegi oso ximplea erakutsi du Casanellasek, eta ez du kontuan hartu, besteak beste, Nafarroako EIAk ez zuela parte hartu, eta, beraz, ez ziola babesik agertu UNAI Unión Navarra de Izquierdas hautagaitzari⁹. Horrez gain, ez du aztertu horren ondorioz hurrengo hilabeteetan KASek izan zuen krisia eta haustura, abuztuaren 30ean egindako bileran ebatzi baitzuten HASIk eta LAIAk KASen baitan EIArekiko «harremanak behin-behinean etetea» (*suspensión temporal de relaciones*)¹⁰. Ekainaren 15eko hauteskundeetan EHAS Euskal Herriko Alderdi Sozialistak eta LAIAk eskatutako abstentzioak zer oihartzun txikia jaso zuen ikusita, eta, aldiz, EE Euskadiko Ezkerrak kongresukide eta senatari bana erdietsita, KASen auzian EIA atera zela garaile irudi lezake, baita EE ezker abertzalearen hautes-esparruaren marka nagusi bihurtuko zela ere. Zergatik justu kontrakoa gertatuko zen argitzeko, bozetan partze hartzearen inguruko auziari eta ondorengo hilabeteetan KASen barruan gertatutako borrokei erneago jarraitzeari funtsezkoa deritzot. Horri lotutako gako bat da amnistiaren alde udan egindako mobilizazioak, eta, batez ere, sektore mobilizatuen, eta EAJren eta PSOEn artean izandako tirabirak, irailaren 8an, Donostian (Gipuzkoa) gogoz kontra Euskal Parlamentarien Batzarrak deitutako manifestazioan lehertu zirenak, manifestarien artean sekulako istiluak gertatu zirelarik. Istilu

horiek berebiziko garrantzia izan zuten UCDk onar zezan Kongresuak amnistiarako proposamenei bide ematea.

Amnistiari buruzko legearekin jirabiraka

46/1977 Legearen beraren edukiari dagokionez, Casanellasek nabarmendu du UCDk ekintza legegilea baliatu zuela errepre-
sio-ekintzak legez babesteko (274.-275. or.). Hala ere, faltan
sumatzen da horren inguruko interpretazioa, ezker erradika-
leko iruzkingileek zein talde memorialistek Legearen 2. arti-
kuluari leporatu izan baitiote errepresio frankistaren zigorga-
betasunaren erantzukizuna. Are deitoragarriagoa begitatzten
zait interpretazio-eza hori egilea determinismo normozentriko
horrekin bat ez datorrelako. Horren kontra zera esan genezake:
preso politikoak kaleratzeko Legearen 1. artikulua zuzenbi-
de-oinarria eman arren denak atera ez ziren modu berean,
Legeak errepresio frankistarengatiko erantzukizunak garbi-
tzea galarazteko xedapenik izan ez balu ere, horrek ez zuen
ekarriko garbiketarik, besteak beste, ezker abertzalearen eta
ezker erradikalaren erakundeez gain, ezein alderdi politikok
ez zuelako halakorik planteatzen. Eta, urteen poderioz, aba-
gunea aldatu balitz, Legearen 2. artikulua ez zen horretarako
oztopo handirik izango; Jon Mirena Landa zigor-zuzenbide
irakasleak ohartarazi duen bezala, 46/1977 Legea lege arrunta
baita, eta erreforma dezake gehiengo politiko arrunt batek¹¹.
Hau da, errepresio frankistaren zigorgabetasuna ez da legezko
arazoa, borondate politiko gabeziaren arazoa baizik.

Hitzatzea

Edonola ere, esan bezala, Casanellasen liburua ekarpen han-
dia, berritzailea, eta ausarta da, Euskal Herriaren zein Espai-
niaren historiarako, eta, besteak beste, gaur egungo erregi-
men politikoak nolako oinarriak dituen gogorarazten digu.
Hori dela-eta, EAEko agintariak nahiz zenbait historialari
akademiko ardatz bakarreko 'kontakizuna' ezarri nahirik

dabiltzan garaiotan, benetan zigorgabe geratu den biolentzia zein den nabarmentzeari funtsezkoa deritzot. Horixe baita oroimen-arloan espainiar faxismoak hil zituen borrokalariekiko dugun zorra. Azken batean, Walter Benjaminek (1978: 695) ohartarazi gintuen bezala, «hilak ere ez dira arerioaren-gandik seguru egongo, berak irabazten badu». «Eta arerio horrek ez dio irabazteari utzi»¹². 🍷

Oharrak

1. «Borrokalaria ez diren xedeetan aurka *talde azpinazionalek edo sasiar aritzen diren eragileek* zio politikoei eragindako biolentzia, normalean publikoari eragitea helburu duena».
2. Horren adibiderik argiena 1966an hasi eta 1967ko lehendabiziko hilabeteetan Laminaciones de Bandas en Frío-ko (Etxebarri, Bizkaia) greba dugu: «constituye un ejemplo del protagonismo del País Vasco en el auge de la movilización antifranquista de los años sesenta y setenta, que seguramente no tuvo comparación con el de ninguno del resto del Estado» (28. or.).
3. Euskal Herrian, aldiz, Casanellasek gogorarazi digun bezala, «la hegemonía del Partido Comunista, indiscutida en la mayor parte del territorio español, se vio muy sensiblemente acotada por la presencia de fuerzas nacionalistas (ETA en especial) y de izquierda radical» (31. or.).
4. Ik. 'Las luchas de octubre-noviembre. Una declaración de la C.O. Nacional de Euskadi', *Mundo Obrero* 22, 1974-12-10, 5.
5. *La Vanguardia Española*, 1975-09-19, 3-4.
6. Ikus *El Diario Vasco*, 1977-09-29, 1 eta 7.
7. 'Reunión de organizaciones políticas vascas, día 12-5-77', LBF Lazkaoko Beneditarren Fundazioa, 5, ETA, 5.10, 1977-05-12, 5. Esker ona adierazi nahi diet Juan Joxe Agirreri zein Miren Barandiarani dokumentu hori kontsultatzen utzi zidatelako artean katalogatzeke zegoenean.
8. Ik. *Cambio* 16 150, 1974-09-30/10-06, 10.
9. EIA: 'Nafarroa Beasainen', 1977ko ekaina, *EIA. Boletín Interno* 3, d/g, 12, LBF.
10. *Barnekoa* [HASIren barne-aldizkaria] 7, 1977-09-04, LBF.
11. Ikus Jon Rejado, 'Frankisten pagotxa', *Berria*, 2012-05-09, 18-19.
12. «[A]uch die Toten werden vor dem Feind, wenn er siegt, nicht sicher sein. Und dieser Feind hat zu siegen nicht aufgehört».

Bibliografía

- Alvarez Enparantza Txillardegi, Jose Luis (1995): *Euskal Herria helburu*, Txalaparta, Tafalla, 2. argitaraldia.
- Benjamin, Walter (1978): 'Über den Begriff der Geschichte', in *Gesammelte Schriften. I · 2*, Rolf Tiedemann eta Hermann Schweppenhäuser (arg.), Suhrkamp, Frankfurt am Main, 2. argitaraldia.
- Casanellas, Pau (2011): *Morir matando. El franquismo en crisis ante la violencia política, 1968-1977*, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, doktoretza-tesia.
- (2014): *Morir matando. El franquismo ante la práctica armada, 1968-1977*, Los Libros de la Catarata, Madril.
- Domènech, Xavier (2004): 'El cambio político desde abajo (1962-1976): una perspectiva teórica y metodológica', *Mientras Tanto* 90, 53-70.
- Fernández Soldevilla, Gaizka (2010): 'El compañero ausente y los aprendices de brujo: orígenes de Herri Batasuna (1974-1980)', *Revista de Estudios Políticos* 148, 71-103.
- Tilly, Charles (2003): *The Politics of Collective Violence*, Oxford University Press, Oxford.
- Tusell, Javier eta Queipo de Llano, G. (2003): *Tiempo de incertidumbre. Carlos Arias Navarro entre el franquismo y la Transición (1973-1976)*, Crítica, Bartzelona.
- Zuazo, Koldo (2006): *Euskara batua. Ezina ekinez egina*, Elkar, Donostia, 2. argitaraldia.